

Primele alegeri ale postcomunismului românesc

■ ALEXANDRU RADU

[The National University of Political Studies and Public Administration, Bucharest]

Abstract

The vote of 20 May 1990 was the one that inaugurated the proportional election of the parliamentarians in the Romanian post-communism, as well as the popular election of the president of the republic. From a technical point of view, the parliamentary elections were distinguished not only by the absence of the legal electoral threshold, but also by the juxtaposition of two ways of distributing the mandates: with two geographical levels, in the case of deputies, and with only one level, that of the senators. This resulted in significant differences between the two Chambers in terms of electoral disproportionality, as the degree of overestimation of the first party was much stronger in the case of the Senate. From a political point of view, the elections, based on the largest popular participation in the history of Romanian post-communism, generated an unbalanced parliament with a hegemonic party format. Finally, as all these distinctive elements of the 20 May 1990 vote would remain unpaired, we can talk about the atypical character of the founding choices.

Keywords

Romanian elections; proportional representation; parties system; electoral disproportionality

În logica României comuniste conduse de Nicolae Ceaușescu, la începutul lui 1990 urmau să aibă loc noi alegeri locale și naționale: „Pe 12 decembrie 1989, într-o reuniune comună, Comitetul Central al Partidului Comunist Român și Biroul permanent al Consiliului Superior al Dezvoltării Economice și Sociale au stabilit că viitoarele alegeri pentru Marea Adunare Națională și pentru consiliile populare vor fi organizate pe 11 martie 1990.”¹ Numai că planificarea comunistă avea să fie dată peste cap câteva zile mai târziu de timișorenii și, apoi, de românii ieșiți în stradă împotriva regimului Ceaușescu, iar în locul alegerilor comuniste aveau să se țină primele alegeri pluripartidiste ale României postcomuniste.

Prin „Comunicatul către țară” al Consiliului Frontului Salvării Naționale (CFSN), radio și teledifuzat în seara de 22 decembrie 1989, la câteva ore de la fuga lui Nicolae Ceaușescu, noua putere politică de la Bucureșt proclama, la al doilea din cele zece puncte ale programului său, „organizarea de alegeri libere în cursul lunii aprilie.”² Totuși, primul scrutin parlamentar liber de după 1937 va fi decalat cu o lună, din rațiuni legate

1 Cristian Preda, *Partide și alegeri în România postcomunistă: 1989-2004* (București: Nemira, 2005), 5.

2 *Vezi Comunicatul către țară al Consiliului Frontului Salvării Naționale*, Monitorul Oficial al României, anul I, nr. 1, vineri 22 decembrie 1989.

de structurarea noii arhitecturi politico-instituționale. Momentul principal al acestui proces l-a reprezentat varianta românească a „mesei rotunde”, materializată prin acordul din 1 februarie 1990 convenit de reprezentanții Puterii (FSN) și cei ai Opoziției (în principal, PNȚCD și PNL) în urma protestului de stradă al acestora din urmă, din 28 ianuarie, față de decizia Frontului de a înscrie în competiția electorală³. Participanții la „masa rotundă” au hotărât constituirea Consiliului Provizoriu de Uniune Națională (CPUN), format prin restructurarea CFSN, având rolul de putere legislativă (provizorie), cu misiunea primară de a pregăti organizarea și desfășurarea alegerilor parlamentare și prezidențiale, confirmate pentru 20 mai 1990. CPUN s-a constituit oficial pe 9 februarie, pe baze paritare⁴: 112 membri din CFSN și 112 membri reprezentând partidele nou create⁵, la acel moment numărul lor oficial fiind de 28 (inclusiv FSN), formulă care a statuat aplicarea algoritmului proporțional în politica românească⁶.

La circa o lună de la înființarea sa, CPUN a adoptat, aproape în unanimitate (numai 1 vot împotriva și două abțineri), pe 14 martie 1990, actul normativ în baza căruia aveau să se organizeze primele alegeri parlamentare și prezidențiale de după prăbușirea regimului comunist. În articolul 4 al Decretului-lege nr. 92 se prevedea: „Reprezentarea populației de toate naționalitățile în Parlament se asigură pe baza sistemului de reprezentare proporțională a mandatelor rezultate în urma votării, în condițiile prezentului decret-lege.” Totodată, articolul 11 preciza: „Candidaturile pentru Parlament se propun pe liste de candidați care pot cuprinde cel mult numărul de deputați sau senatori ce trebuie aleși în fiecare circumscripție electorală.” Modul de repartizare a mandatelor era stipulat de articolele 71, pentru Adunarea Deputaților, și 72, pentru Senat. Conform primului articol invocat, se institua o procedură în două trepte, cuprinzând etapa locală a repartizării mandatelor, la nivel de circumscripție electorală (județele și municipiul București), și etapa națională, a redistribuirii locurilor rămase neocupate în baza resturilor electorale însumate la nivel național. În prima etapă, se utiliza metoda coeficientului electoral simplu, iar în a doua, metoda d’Hondt. În cazul Senatului, exista o singură etapă de repartizare a mandatelor, cea locală, cu aceeași metodă a coeficientului electoral simplu, articolul 72 precizând că atribuirea locurilor rămase neatribuite urma metoda celor mai mari resturi.

Pe scurt, deputații și senatorii erau aleși prin scrutin de tip proporțional, cu liste de candidaturi (vot plurinomial), blocate (adică fără posibilitatea alegătorului de a schimba ordinea candidaturilor), mandatele fiind repartizate prin combinarea coeficientului electoral simplu cu metoda d’Hondt, respectiv cu metoda celor mai mari resturi. Tehnic însă, vorbim despre două mecanisme RP distincte: cu un singur nivel geografic de repartizare a mandatelor – în cazul Senatului –, respectiv cu două niveluri geografice – în cazul Adunării Deputaților – acesta din urmă făcând parte din categoria modurilor de scrutin proporționale complexe.⁷ De principiu, scrutinele proporționale complexe asigură un nivel sporit al proporționalității

3 Hotărârea a fost luată în ședința CFSN din 23 ianuarie 1990, când s-a decis și amânarea alegerilor parlamentare și prezidențiale pentru 20 mai 1990 – cf. Domnița Ștefănescu, *Cinci ani din istoria României* (București: Mașina de scris, 1995), 47.

4 Art.1, *Decretul-lege nr. 81/1990 privind constituirea Consiliului Provizoriu de Uniune Națională*, Monitorul Oficial al României, nr. 27 din 10 februarie 1990; Prin *Decretul-lege nr. 81/1990*, publicat în Monitorul Oficial al României, nr. 28 din 14 februarie, numărul membrilor CPUN a fost ridicat la 253 (art. 1). CPUN a funcționat în baza prevederilor *Decretulu-lege nr. 2/1989 privind constituirea, organizarea și funcționarea Consiliului Frontului Salvării Naționale și a consiliilor teritoriale ale Frontului Salvării Naționale*, Monitorul Oficial al României, nr. 4 din 27 decembrie 1989.

5 Cf. Ștefănescu, *Cinci ani*, 50.

6 Vezi Daniel Barbu, *Șapte teme de politică românească* (București: Antet, 1997), 150.

7 Cf. Pierre Martin, *Sistemele electorale și modurile de scrutin* (trad. în lb. română de Marta Nora Singer) (București: Monitorul Oficial, 1999), 84-85.

electorale, tendință confirmată de altfel și de alegerile din 20 mai 1990, după cum vom vedea mai jos.

Adăugăm că nu exista cerința unui prag electoral, dar legea condiționa validitatea alegerilor de prezența la vot a cel puțin jumătate plus unu dintre alegătorii înscriși în listele electorale din fiecare circumscripție electorală.

În fine, să menționăm că organizarea și desfășurarea procesului electoral intra în sarcina Biroului Electoral Central, compus din 7 judecători ai Curții Supreme și 10 reprezentanți ai partidelor politice participante la alegeri, astfel că legea instituia un management electoral de tip independent.

*

Apreciate îndeobște drept atipice în mod deosebit pentru rezultatele produse, alegerile din 1990 au mai multe caracteristici care să susțină acordarea acestui calificativ. Ne vom opri, mai întâi, asupra nivelului participării, contextului desfășurării și, desigur, asupra consecințelor politice directe.

În primul rând, fiind primele organizate după farsele electorale ceaușiste, alegerile s-au bucurat de o veritabilă și masivă participare cetățenească. Pe 20 mai 1990, românii au stat la coadă ore în șir pentru a vota, iar multe dintre secțiile de votare, oricum deschise de la ora 6 la orele 22, au fost nevoite să-și prelungească activitatea mult peste ora oficială de închidere, pentru a da posibilitatea cât mai multora să-și exprime opțiunile politice. Cu siguranță că, dincolo de a fi o datorie civică, participarea la primul vot liber postcomunist a fost, pentru foarte mulți, gestul de credință prin care a fost marcată ruptura produsă în decembrie 1989. În același timp, prezența mare la vot a românilor s-a înscris în tendința generală a unei participări ridicate la alegerile postdictatoriale din Europa de Est, firească în condițiile crizei comunismului, când „aproape toată populația eliberată de sub oprimare dezvoltă sentimentul că trebuie să participe la orice acțiune care poate să împiedice reinstaurarea regimului trecut.”⁸

Oricum, caracterul de masă al scrutinului este dovedit de cifrele participării populare⁹. Pe listele electorale au fost înscrisi 17.200.722 votanți, din care s-au prezentat la urne 14.825.017 (86,19%) pentru Adunarea Deputaților¹⁰, respectiv 14.825.764 (86,19%) pentru Senat, iar 14.825.616 (86,19%) au participat la alegerea președintelui, cifre care reprezintă recorduri absolute. În același timp, numărul voturilor nule a fost considerabil, deși nu cel mai ridicat din istoria alegerilor postcomuniste, ajungând la 1.117.858 (7,54%) în cazul alegerii primei camere parlamentare, respectiv la 869.584 (5,87%) pentru Senat, față de 447.923 la președinte (3,12%)¹¹.

Cât privește participarea politică, remarcăm, pe de-o parte, că în cazul alegerilor parlamentare s-a înregistrat un aflus important de candidaturi – provenind din parte a 71 de formațiuni politice, plus un număr semnificativ de independenții – fără însă a putea vorbi, din nou, despre un recordul absolut. Pe de altă parte, recordul, chiar dacă în sens invers, a fost înregistrat în cursa prezidențială, unde s-au înscris doar trei competitori: Ion Iliescu, din partea FSN, Radu Cîmpeanu, liderul PNL și Ion

8 Petre Datculescu, „Alegerile postdictatoriale în perspectivă sociologică internațională, cu referire specială la cazul României”, în Petre Datculescu și Klaus Liepelt (editori), *Renașterea unei democrații. Alegerile din România de la 20 mai 1990* (București: IRSOP, 1991), 26.

9 Vezi *Rezultatul alegerilor din 20 mai 1990*, Monitorul Oficial al României, an. II, nr. 81-82, vineri 8 iunie 1990.

10 Numele purtat atunci de prima cameră parlamentară; numele actual – Camera Deputaților – a fost stabilit prin Constituția adoptată în 1991.

11 Probabil că o explicație tehnică pentru această situație rezidă în diferențele de volum dintre buletinele de vot pentru alegerea parlamentarilor și a președintelui.

Rațiu, reprezentant al PNȚCD, fiind cea mai redusă participare politică din întreaga istorie a alegerilor prezidențiale românești.

Legat de participarea politică, este necesar să zăbovim asupra arhitecturii pluripartidismului postcomunist incipient, reglementat juridic de Decretul-lege nr. 8 din 31 decembrie 1989¹². Conform acestui act normativ, nașterea oficială a unui partid era condiționată de existența unui grup fondator de minimum 251 de persoane, neexistând alte restricții, de ordin politic (fiind totuși interzise orientările doctrinare fasciste și antidemocratice) sau de altă natură, dincolo de obligativitatea prezentării unui program politic și a unui statut. S-a spus de multe ori că prima lege a partidelor politice a fost extrem de permisivă, de unde și excesul de pluripartidism postcomunist. Bunăoară, într-o primă lucrare dedicată fenomenului partidist românesc, din 1995, apreciam faptul că amintitul decret-lege „a legiferat atât starea de fapt existentă atunci, cât și ineficiența funcțională viitoare a sistemului politic din România.”¹³ La rândul său, Cristian Bocancea, într-o carte publicată în 2002, caracteriza decretul-lege drept „mecanism adecvat exploziei pluripartidismului”, subscriind și tezei că larghețea prevederilor juridice ar fi fost „o manevră cinică a noilor deținători ai puterii.”¹⁴ Dar *boom*-ul partidist românesc a avut cauze mai profunde decât cele strict juridice – în fond, cu sau fără un act normativ de această factură, pluripartidismul devenise o realitate, și încă într-un ritm alert –, încadrându-se în regula generală a perioadelor postdictatoriale, când proliferarea excesivă a partidelor este o consecință directă a sfârșitului perioadei prelungite de suprimare forțată a acestora¹⁵. Oricum, realitatea politică din România postcomunistă a consemnat apariția galopantă a partidelor politice, într-un ritm mediu de un partid pe zi în prima lună a anului 1990, astfel că la data alegerilor erau deja înregistrate 88 de partide politice¹⁶. Dimensiunea cantitativă a pluralismului incipient, cu corolarul mozaicării spectrului politic, trebuie însă completată cu dimensiunea funcțională, dată de raporturile de forțe dintre partidele momentului, caracterizate prin „absența de continuitate în postcomunism”¹⁷ a PCR. Distingem astfel o axă centrală a confruntării politice care opunea „partidele istorice” – PNȚCD, PNL și PDSR – Frontului Salvării Naționale, inițial structură a noii puteri și, din 6 februarie 1990, partid cu acte în regulă. Cu specificul că rolurile jucate de acestea – de forțe (neo)anticomuniste, pentru primele, respectiv de partid (neo)comunist, pentru ultimul – erau „împrumutate” *post-factum* din spațiul politic central-european de la sfârșitul regimului comunist¹⁸, iar clivajul fondator specific tranziției politice din Europa central-estică, comunism-anticomunism, s-a metamorfozat în România

12 Vezi Monitorul Oficial al României nr. 9 din 31 decembrie 1989. Art. 3 prevedea: „În vederea înregistrării, fiecare partid și organizație obștească trebuie să-și prezinte statutele de organizare și funcționare, programul politic, să-și declare sediul și mijloacele financiare de care dispun și să facă dovada că are cel puțin 251 de membri.”

13 Alexandru Radu, Gheorghe Radu, Ioana Prumb, *Sistemul politic românesc, un sistem entropic?* (București: Tehnică, 1995), 9.

14 Cristian Bocancea, *Meandrele democrației. Tranziția politică la români* (Iași: Polirom, 2002), 163.

15 Vezi Samuel P. Huntington, *Ordinea politică a societăților în schimbare*, (trad. în lb. română de H. Stamatin) (Iași: Polirom, 1996), 349 și urm.

16 Cf. *Partide politice. Dicționar al partidelor și coalițiilor politice și al uniunilor etnice din România*, editat de Rompres, 1993, Anexa 1.

17 Cristian Preda, Sorina Soare, *Regimul, partidele și sistemul politic din România* (București: Nemira, 2008), 74.

18 Pentru detalii privind tranziția postcomunistă și fenomenul partidist central și est european, vezi Vladimir Tismăneanu, *Reinventarea politicului. Europa Răsăriteană de la Stalin la Havel* (trad. în lb. română de Al. Vlad), (București: Polirom, 1997); Adrian Pop, *Tentația tranziției. O istorie a prăbușirii comunismului în Europa de Est*, (București: Corint, 2002); Stelian Tănase, *Istoria căderii regimurilor comuniste. Miracolul revoluției* (București: Humanitas, 2009).

într-un „clivaj al legitimităților”¹⁹. În jurul acestei axe centrale se grupau celelate formațiuni politice, cele mai multe asumându-și orientări politice de centru-dreapta²⁰, altele etnice²¹, dar existând și partide „non-politice”²². În același timp, trebuie subliniat că, în general, partidele, născute „de sus în jos”, aveau, în bună măsură, o existență formală, limitată social la anturajul liderului și regional la zona de acțiune a acestuia²³. Un argument puternic în acest sens îl reprezintă faptul că numai 4 din totalul partidelor existente atunci au reușit să depună liste de candidați în toate cele 41 de circumscripții electorale, în timp ce marea majoritate a partidelor (peste 50) era formată din cele care au depus candidaturi în mai puțin de jumătate din numărul circumscripțiilor²⁴.

În al doilea rând, contextul în care s-au desfășurat alegerile a fost unul special, dacă nu chiar excepțional. Pe de-o parte, la debutul ei postcomunist, România s-a aflat în inedita situație de vid constituțional și, ca atare, de provizorat juridic. Constituția din 1965 și, practic, toate reglementările juridice comuniste fuseseră invalidate odată cu succesul revoluției²⁵, locul lor fiind luat, treptat, de norme juridice cu caracter provizoriu, emise de un corp legislativ nelegitim electoral și fără suport constituțional, situație în care se aflau chiar noile reglementări cu privire la

19 Dan Pavel, Iulia Huiu, „*Nu putem reuși decât împreună*”. *O istorie analitică a Convenției Democratice 1989-2000* (Iași: Polirom, 2003), 98. În același sens, „tensiunea care îi opune pe neocomuniști anticomuniștilor exprimă, în fapt, o opoziție în termeni de „legitimitate”, căci partidele care apar după decembrie 1989 se revendică – unele – de la Revoluție, iar celelalte – de la tradiția sau istoria politică românească” – C. Preda, *Partide și alegeri în România postcomunistă, 1989-2004* (București: Nemira, 2005), 70.

20 Vizibilă în diferite grade și în celelalte state foste comuniste, debalansarea spectrului politic spre dreapta ideologică era firească în condițiile specifice tranziției politice românești.

21 Cel mai important dintre acestea este UDMR, deși, strict juridic, Uniunea nu se definește ca partid politic, ci ca asociație civică, dar care, conform legii electorale este asimilată partidelor politice.

22 Aici pot fi integrate formațiunile ale căror denumiri sugereau apartenența lor la o astfel de categorie („Forumul Cetățenesc-Organizație liberă pentru democrație”, „Mișcarea Alternativă pentru un Nou Model al Dezvoltării Naționale” sau Partidul Eroilor Căzuți pentru Libertatea Eroilor Rămăși în Viață Afecțați de Gloanțele Barbare”), dar mai ales cele care, programatic, negau îndeplinirea funcțiilor specifice unui partid politic (precum Partidul Casa Română a Europei Democratice, Partidul Liber Democrat sau Partidul Renașterii Națiunii Române, care refuzau să prezinte liste cu candidați – cf. Preda, *Partide*, 16).

23 Ideea genezei prin „decret” a partidelor politice, cu largă acceptare astăzi în literatura de specialitate românească, trimite la problematica originii partidelor postcomuniste românești, opiniile gravitând în jurul tezei *originii lor exterioare*, în sens duvergerian, cu unele nuanțe (vezi G. Voicu, *Pluripartidismul. O teorie a democrației* (București: All, 1998), 201; Pavel și Huiu, *Nu putem*, 97-98), deși putem invoca și *originea lor internă* dacă avem în vedere că principalele partide provin din CFSN/CPUN; pentru aspectele teoretice ale problematicii genezei partidelor politice, vezi, spre exemplu, Domenico Fisichella, *Știința politică* (trad. în lb. română de Victor Moraru) (București: Polirom, 2007), 178-193.

24 Vezi Andrei Muștescu, „Geneza sistemelor partinice”, în Petre Datculescu și Klaus Liepelt (editori), *Renașterea unei democrații. Alegerile din România de la 20 mai 1990* (București: IRSOP, 1991), 59.

25 „Propunând ca în viitor țara să se numească România, în comunicat (Comunicatul CFSN din 22 decembrie –n.n.) se specifica faptul că un comitet special va începe redactarea unei *noi constituții*, ceea ce însemna că vechea constituție socialistă era considerată depășită și căzută în desuetitudine, deși, din punct de vedere formal, ea nu a fost niciodată abrogată printr-un act normativ emis de noile autorități. Opinia noastră este că actul constituțional din 1965 a fost lovit de nulitate absolută, atât de facto cât și de jure din însuși momentul prăbușirii regimului dictatorial, prin actul de voință al națiunii române concretizat sub forma revoltei spontane împotriva totalitarismului.” (Angela Banciu, *Istoria vieții constituționale în România (1866-1991)* (București: Șansa, 1996), 253). Ulterior, Decretul-lege nr. 2 din 27 decembrie 1989, care relua practic principiile Comunicatului din 22 decembrie, făcea vorbire *expressis verbis* despre abrogarea sistemului politico-instituțional comunist.

funcționarea partidelor și la organizarea alegerilor parlamentare și prezidențiale. De altfel, pâna la adoptarea noii legi fundamentale, la sfârșitul lui 1991, întreaga nouă arhitectură politică și instituțională era provizorie, chiar dacă, după 20 mai 1990, legitimată prin vot. Decretul-lege electoral adoptat de CPUN, care, prin câteva prevederi generale cu privire la principiile suveranității populare, pluralismului, separației puterilor în stat sau drepturile și libertățile fundamentale, viza să suplinească golul constituțional, nu a reprezentat decât tot o soluție provizorie. Situația de vid constituțional urma să înceteze odată cu adoptarea noii legi fundamentale, dar aceasta era misiunea viitorului parlament pluripartidist ales la 20 mai și, deci, legitimat prin vot popular. Așa că, oarecum paradoxal, dar în logica (revoluționară a) schimbării regimului politic, alegerilor din mai 1990, deși lipsite de suport constituțional, le revenea misiunea de a bazele juridice ale construcției politice postcomuniste.

Pe de altă parte, proaspăta societate postcomunistă debutase violent și continua să se manifeste ca atare, în ciuda acordului din 1 februarie 1990, ce nu putea suplini totuși lipsa unui pact social fundamental. Pentru România postcomunistă, clivajul (neo)comuniști vs. (neo)anticomuniști, deși, cum a precizat deja, unul neautentic, a devenit cauza primă a conflictului politic. Expresia menijlocită a confruntării dintre neo-anticomuniști și neo-comuniști în postcomunismul românesc a reprezentat-o fenomenul Piața Universității, mitingul maraton din piața cu același nume din centrul Bucureștiului, cu o durată de aproape două luni de zile. Manifestația a debutat cu 28 de zile înaintea alegerilor, în urma mitingului electoral al PNȚCD din 22 aprilie²⁶, și s-a încheiat la 26 de zile de la exprimarea votului, printr-o nouă formă a violenței sociale²⁷. În aceste condiții, presiunea asupra organizatorilor scrutinului a fost maximă, iar disputa ulterioară privind corectitudinea și legitimitatea și scrutinului s-a transformat într-o temă politică în sine, cu reverberații puternice în anii următori.

Contestate de unii, apărate de alții, alegerile din 20 mai 1990 au avut, în fapt, gradul de corectitudine pe care îl putea avea în acel context juridico-politic specific. De altfel, scrutinul a fost apreciat ca atare de delegațiile străine de observatori. Spre exemplu, pentru Departamentul de Stat al SUA, „alegerile s-au desfășurat în general în mod liber și pașnic, cu nereguli minime, în ciuda acuzațiilor de fraudă electorală”, observatorii americani recomandând totodată constituirea unei comisii de investigație a neregurilor electorale, ca și înființarea unui post de televiziune independent²⁸. Puncte de vedere similare au exprimat și delegațiile de observatori ale Federației Internaționale pentru Drepturile Omului de la Helsinki, Parlamentului European, Internaționalei Socialiste, Guvernului britanic sau Adunării Naționale din Franța. Totuși, opiniile individuale ale unora dintre observatorii străini au fost mai critice, cu referire nu atât la condițiile tehnice, cât la condițiile politice ale desfășurării scrutinului. Iată, bunăoară, opinia doamnei Adelaide Aglietta, membră a delegației Parlamentului European: „Am fost impresionată de mulțimea care a mers la vot, dar mă îndoiesc că această votare s-a făcut în sprijinul unei democrații autentice, atâta timp cât unora li s-a inoculat o ură nefirească față de anumite partide”²⁹.

În fine, victoria zdrobitoare a Frontului și a candidatului său prezidențial, Ion Iliescu, a fost cea care a diferențiat categoric primele alegeri postcomuniste românești în raport nu numai cu scrutinele din democrațiile consolidate³⁰, dar și

26 Ștefănescu, *Cinci ani*, 62.

27 Ultimii demonstranți din Piață, aflați în greva foamei, au fost evacuați de forțele de ordine, pe 13 iunie, fapt care a avut drept consecință o reactivare a demonstrației, reprimată însă de minerii sosiți în Capitală din Valea Jiului (vezi Ștefănescu, *Cinci ani*, 79-87).

28 Ștefănescu, *Cinci ani*, 74.

29 Ștefănescu, *Cinci ani*, 75.

30 Deși, în ce privește competiția prezidențială, există cel puțin o democrație europeană –

cu cele din tinerele democrații estice, după cum comenta la acea vreme agenția de presă Reuter: „Victoria lui Iliescu și a FSN va rupe o tendință a alegerilor din celelalte țări ale Europei răsăritene”. Într-adevăr, în nici o altă țară estică primele alegeri libere nu s-au soldat cu un scor electoral atât de categoric, și încă în favoarea unei formațiuni de stânga³¹. Însă performanța electorală fesenistă nu a fost și surprinzătoare: sondajele de opinie ale vremii o anticipaseră. Spre exemplu, o cercetare realizată în luna februarie 1990 pe un număr de 10.153 de subiecți arăta că FSN ar fi beneficiat de 57,2% dintre voturi, în condițiile în care aproape o treime dintre cei intervievați nu avea încă o opinie electorală conturată. În preajma scrutinului, o altă cercetare, realizată cu participarea a 1.250 de bucureșteni, indica o proporție de circa 74% din voturi în favoarea FSN.

*

Primind 66,31% din voturi și 66,41% din mandate (în număr de 263 dintr-un total de 396) FSN s-a situat pe prima poziție a ierarhiei electorale, ca lider absolut al alegerilor pentru deputați. A fost urmat, dar la mare distanță, de formațiunea maghiarilor, cu 7,23% din voturi, respectiv 7,32% din mandate (29), și PNL, deținând tot 29 de mandate, dar primind 6,41% din voturi. Locurile 3 și 4 au revenit MER (2,62% din voturi), respectiv PNȚCD (2,56% din voturi), fiecare cu câte 12 mandate. Alte șase formațiuni – AUR-PUNRT+PR, PDAR, PER, PScDR, PSDR și GDC – au ocupat între 9 și 2 locuri în Adunarea Deputaților. Restul de 16 formațiuni parlamentare, incluzând și cele 9 organizații ale minorităților naționale, au primit câte un mandat fiecare. Situația a fost similară la Senat, cu precizarea că, pe de-o parte, victoria FSN a fost încă și mai categorică, partidul lui Ion Iliescu deținând 76,47% din mandate (91 din totalul celor 119), iar pe de alta, PDAR nu a reușit să ocupe nici un loc de senator. Totodată, Antonie Iorgovan a devenit primul, de altfel și singurul, independent care a câștigat un mandat parlamentar, respectiv un loc în Senat, adunând 2,81% din voturi, adică aproximativ la fel de mult ca AUR-PUNRT+PR (2 mandate), MER sau PNȚCD, cu câte un fotoliu de senator³².

Poziției hegemonice a primului clasat în ierarhia alegerilor s-a concretizat atât în cofigurația internă a noului parlament, cât mai ales în formula guvernamentală. Astfel, din structura de conducere a Senatului, aleasă pe 18 iunie, făceau parte 7 reprezentanți ai FSN – Alexandru Bârlădeanu; președinte, Oliviu Gherman și Vasile Moiš, vicepreședinti; Paul Jerbas și Dan Iosif, secretari; Doru Ioan Tărăcilă și Constantin Sava, chestori – și câte 2 din partea UDMR – Károly Király, vicepreședinte; Verestóy Attila, secretar – și PNL – Radu Câmpeanu, vicepreședinte; Petru Jucan, secretar. Conducerea Adunării Deputaților, configurată pe 19 iunie, avea în compunere tot 7 reprezentanți ai FSN – Dan Marțian, președinte; Marian Enache și Ionel

Austria – în care alegerile sunt câștigate, de regulă, cu scoruri care depășesc cu mult limita minimă a majorității absolute.

31 Spre comparație, la primele alegerile pluripartidiste din Ungaria, desfășurate în martie-aprilie 1990, socialiștii (ex-comuniștii) s-au clasat pe locul al patrulea, cu 10,898% din voturi (8,55% din mandate), prima poziție revenind principalei formațiuni anticomuniste, Forumul Democrat Maghiar, cu 24,73% (42,75% din mandate); anterior, în vara lui 1989, Solidaritatea câștigase toate cele 161 de mandate din Seimul polonez puse în joc, conform Acordului din 5 aprilie; în Cehoslovacia, la alegerile din iunie 1990, anticomuniștii grupați în Forumul Civic-Publicul Împotriva Violenței au obținut 46,6% din voturi (58% din mandate) în timp ce Partidul Comunist a fost votat de numai 13,6% (15,2% din mandate); organizate tot în iunie 1990, alegerile parlamentare din Bulgaria au dat câștig de cauză socialiștilor (foștii comuniști), dar victoria lor electorală a fost una moderată în raport cu situația din România: 47,2%, față de 36,2%, cât au obținut anticomuniștii grupați în Uniunea Forțelor Democratice (sursa – arhiva Uniunii Inter-Parlamentare, disponibilă și pe www.ipu.org).

32 Vezi Anexe.

Roman, vicepreședinti; Bogdan Pătrașcu, Cazimir Ionescu și Nicolae Radu, secretari; Emil Stoica, chestor – la care se adăugau un membru al UDMR – Madras Lázár, secretar – un liberal – Mircea Ionescu Quintus, vicepreședinte – și doi membri ai grupului ecologist – Victor Cerdarie, vicepreședinte, și Paul Ciobanu, chestor.

Majoritatea parlamentară a FSN a generat un guvern monocolor, primul și singurul din întreaga perioadă postcomunistă de această factură, condus de Petre Roman, profesor la Politehnica bucureșteană și lider, alături de Ion Iliescu, al FSN. Pe 28 iunie, guvernul Roman și programul său au primit votul de încredere al parlamentului, reunite la Ateneul Român.

În ce privește competiția prezidențială, Ion Iliescu a obținut, încă din primul tur de scrutin, majoritatea absolută a voturilor, astfel că prezidențialele din 1990 au fost singurele în care nu a mai fost necesară organizarea unui al doilea tur de scrutin pentru departajarea candidaților. Față de Radu Câmpeanu, din partea PNL, care a adunat 1.529.188 voturi (10,64%) și de Ion Rațiu, candidat al PNȚCD, cu 617.007 voturi (4,29%), Ion Iliescu a primit voturile a 12.232.498 dintre cetățeni (85,07%). A câștigat alegerile în 39 din cele 41 de circumscripții electorale, excepțiile fiind cele două județe locuite în majoritate de maghiari, unde a primit 32,12% din voturile exprimate de participanții la scrutinul din Covasna, respectiv 19,56% în Harghita, scoruri peste cele înregistrate de partidul său. În ambele județe, preferatul alegătorilor a fost liberalul Radu Câmpeanu (65,95% în Covasna și 76,58% în Harghita). Ion Iliescu a obținut scoruri electorale peste media sa națională într-un număr de 29 de circumscripții, reprezentând 70,70% din totalul celor 41 (Alba, Argeș, Bacău, Bistrița-Năsăud, Botoșani, Brăila, Buzău, Caraș-Severin, Călărași, Constanța, Dâmbovița, Dolj, Galați, Giurgiu, Gorj, Hunedoara, Ialomița, Iași, Maramureș, Mehedinți, Neamț, Olt, Prahova, Suceava, Teleorman, Tulcea, Vaslui, Vâlcea și Vrancea). Cel mai bun scor l-a înregistrat în județul Botoșani (96,20%), dar a obținut peste 95% din voturile exprimate în alte 6 circumscripții electorale, situate în provinciile Moldova (Neamț și Vaslui) și Muntenia (Buzău, Călărași, Ialomița și Olt) și peste 90% în altele 15, poziționate din nou în cele două provincii istorice dar și în Dobrogea (Argeș, Bacău, Brăila, Dâmbovița, Dolj, Galați, Giurgiu, Gorj, Iași, Mehedinți, Suceava, Teleorman, Tulcea, Vâlcea, Vrancea). În București a obținut 76,72% din voturi, fiind al optulea cel mai prost scor electoral, înaintea celor înregistrate în circumscripțiile Cluj (73,82%), Timiș (70,16%), Satu Mare (69,29%), Bihor (68,38), Mureș (60,35%), plus Covasna și Harghita.

Pe 20 iunie 1990, odată cu validarea sa de către Curtea Supremă de Justiție și depunerea jurământului de credință, în cadrul unei ședințe parlamentare găzduite de Ateneul român, primului președinte al României ales direct și popular își începea mandatul.³³

Rezumând, în primul parlament postdecembrist au intrat 27 de formațiuni politice – din care numai 7 au fost prezente și în camera secundă, plus un independent –, cu un nivel impresionant, ce atingea 60% din voturi, al diferenței de reprezentare între primul clasat, FSN, și cel de al doilea, UDMR, care nu este un partid politic propriu-zis, ci o formațiune etnică. Altfel spus, alegerile au produs un parlament multipartidist, dar puternic dezechilibrat, având, pe de o parte, o majoritate parlamentară anormal de mare a unui singur partid, iar pe de alta, o minoritate firavă, redusă ca pondere și atomizată. Dominația electorală a FSN a fost reprodusă și de alegerile prezidențiale unde diferența dintre scorul candidatului său, Ion Iliescu,

33 „În Camerele reunite ale Parlamentului, în cadrul unei ședințe solemne, în fața unei asistențe în picioare, primul președinte al României, de după abolirea sisteului comunist, rostește jurământul de credință: Jur credință poporului român, idealurilor sale de libertate și prosperitate. Jur să respect legile țării, să apăr democrația, drepturile și libertățile fundamentale ale omului, suveranitatea și integritatea teritorială a patriei” – Ștefănescu, *Cinci ani*, 88.

și cel al ocupantului locului secund, liberalul Radu Câmpeanu, era încă și mai consistentă, atingând 75%.

*

În aceste condiții, „alegerile fondatoare” au generat un parlament multipartidist dar dezechilibrat, formatul partidist astfel rezultat fiind dificil de încadrat în tiparele teoretice cunoscute, cel puțin la prima vedere.

Formatul partidist după ponderea partidelor parlamentare – 1990

	Camera Deputaților			Senat		
	Voturi %	Mandate		Voturi %	Mandate	
		Nr.	%		Nr.	%
FSN	66,31	263	66,41	67,02	91	76,47
UDMR	7,23	29	7,32	7,20	12	10,08
PNL	6,41	29	7,32	7,06	9	7,56
MER	2,62	12	3,03	2,45	1	0,84
PNȚCD	2,56	12	3,03	2,50	1	0,84
AUR-PUNRT	2,12	9	2,27	2,15	2	1,68
PDAR	1,83	9	2,27	1,59	0	0
PER	1,69	8	2,02	1,38	1	0,84
PScDR	1,05	5	1,26	-	-	-
PSDR	0,53	2	0,51	-	-	-
GDC	0,48	2	0,51	-	-	-
PDM	0,38	1	0,25	-	-	-
PLS	0,34	1	0,25	-	-	-
PRNR	0,32	1	0,25	-	-	-
PTLDR	0,32	1	0,25	-	-	-
FDGR	0,28	1	0,25	-	-	-
UL„B”	0,27	1	0,25	-	-	-
UDRR	0,21	1	0,25	-	-	-
CLR	0,13	1	0,25	-	-	-
UUR	0,12	1	0,25	-	-	-
UDSR	0,07	1	0,25	-	-	-
UDTM	0,06	1	0,25	-	-	-
UER	0,04	1	0,25	-	-	-
UDSCR	0,03	1	0,25	-	-	-
UBB/ACBB	0,03	1	0,25	-	-	-
UPR„DP”	0,02	1	0,25	-	-	-
UAR	0,00	1	0,25	-	-	-
Indep.	-	-	-	2,81	1	0,84
Total	95,45	387+9=396	100	94,16	119	100
R	18+9			8		
N	2,20 (2,1968)			1,66 (1,6628)		
N _p	1,93					

Notă: R=numărul partidelor parlamentare; N=numărul efectiv al partidelor politice pentru fiecare Cameră; N_p=numărul efectiv al partidelor pentru Parlament (ca medie a valorilor pentru cele două Camere).

Pe de-o parte, valoarea de 1,93 unități a indicelui N pentru Parlament, obținută ca medie a numărului efectiv de partide din Adunarea Deputaților (2,20) și din Senat (1,66)³⁴, indică clasarea sistemului în categoria bipartidistă³⁵. Totuși, încadrarea nu poate fi decât formală, căci, cum bine știm, formatul bipartidist presupune existența a două partide majore, simetric poziționate ideologic, cu ponderi relativ egale și care împreună domină preferințele electoratului, condiții sistemice care nu sunt satisfăcute în cazul nostru, decât, cel mult, unilateral și parțial. Bunăoară, primele două partide, poziționate la stânga și dreapta eșichierului politic, cumulează aproape 75% din voturile exprimate, dar ponderea primului partid este de circa 9 ori mai mare decât a celui de al doilea, care, în plus, este o formațiune etnică, beneficiară a unui vot concentrat și disciplinat. Pe de altă parte, valoarea indicelui N intră în contradicție cu o eventuală catalogare a sistemului drept multipartidist cu partid dominant, pentru care ar argumenta numărul mare al partidelor reprezentate și ponderea electorală a primului partid, și pe care, intuitiv, am putea-o considera potrivită.

Dificultatea de încadrare este însă depășită dacă aplicăm modului de calcul al indicelui N corecția convenită în situația, excepțională prin raportare la democrațiile consolidate, dar proprie României anului 1990, în care suportul electoral al primului partid depășește limita majorității absolute a voturilor exprimate. Concret, vom avea în vedere valoarea indicelui N calculată prin raportare numai la ponderea parlamentară a FSN. Rezultă astfel 1,51 partide efective pentru Adunarea Deputaților și 1,31 partide efective pentru Senat, adică o valoare medie de 1,41 unități (tabelul T.11.2), care plasează formatul partidist românesc într-un tipar categorial excentric clasificării lui Blondel dar pe care, în logica acestuia, îl putem numi „sistemul *un partid și jumătate*.”³⁶

Formatul sistemului partidist după ponderea primului partid – 1990

	Camera Deputaților			Senat		
	Voturi %	Mandate		Voturi %	Mandate	
		Nr.	%		Nr.	%
FSN	66,31	263	66,41	67,02	91	76,47
Ncorectat	1,51 (1,5058)			1,31 (1,3077)		
N _p corectat	1,41 (1,4068)					

Formula românească își găsește însă corespondentul în categoria sartoriană a sistemelor cu partid hegemonic³⁷, care descrie cel mai bine dezechilibrul de re-

34 În mod excepțional în acest caz, pentru calculul indicelui N am tratat cele 9 formațiuni ale minorităților naționale ca partide de sine stătătoare, același tratament fiind acordat și celor 7 partide reprezentate de câte un deputat, respectiv celor 3 cu câte un senator, plus senatorului independent. Pentru alegerile următoare, formațiunile minorităților naționale (cu excepția UDMR) vor fi considerate partide-aliante și, ca atare, vor fi tratate ca un singur partid. Calculul rămâne același, cu patru zecimale, ultima rotunjită.

35 Similar Noii Zeelande, cu 1,96 partide efective – cf. A. Lijphart, *Modele ale democrației. Forme de guvernare în treizeci și șase de țări* (trad. de C. Constantinescu) (Iași: Polirom, 2000), p.85.

36 Voicu, *Pluripartidismul*, 215.

37 În sens sartorian – vezi Giovanni Sartori, *Parties and Party Systems. A Framework for Analysis* (Cambridge: Cambridge University Press, 1976) – *sistemul cu partid hegemonic*, care aparține clasei sistemelor partidice necompetitive, presupune tolerarea în sistem a altor partide, care obțin locuri în parlament, dar care nu au nici o șansă de a învinge în alegeri. Cazul cel mai des citat de sistem cu partid hegemonic este cel al Partidului Revoluționar Instituțional din Mexic. Desigur, experiența punctuală a României din 1990 este insuficientă pentru a susține orice comparație, dar formatul cu partid hegemonic pare a descrie cel mai bine situația rezultată din alegerile de la 20 mai 1990.

prezentare din parlamentul rezultat în urma alegerilor din 20 mai 1990³⁸. Așadar, cu mai puțin de două partide efective, sub limita competitivității democratice, noul sistem partidist s-a configurat ca unul caracterizat prin existența unui partid care controla autoritar atât puterea legislativă, cât și puterea executivă deopotrivă.

Trebuie însă adăugat că formatul partidist hegemonic nu a fost dublat de o mecanică congruentă. Dimpotrivă, tendința sistemului de partide a fost aceea de a evolua în direcția moderării dezechilibrului sistemic. Trei categorii de transformări pot fi invocate în acest sens. Avem în vedere, în primul rând, partajarea hipermajorității parlamentare inițiale a Frontului între gruparea frontiştilor pro-Roman și cea a susținătorilor lui Ion Iliescu, manifestă încă de la începutul lui 1991 și devenită efectivă spre sfârșitul aceluiași an, cu consecințe directe asupra guvernării. Așa se și explică de ce guvernul monocolor al Frontului condus de Petre Roman nu a putut rezista decât un an și trei luni, fiind înlocuit, pe 16 octombrie 1991, de un guvern de coaliție condus de un premier independent, Theodor Stolojan. Ulterior, în martie 1992, schisma frontistă avea să fie oficializată prin transformarea aripii iliesciene a Frontului într-un partid de sine stătător – FDSN. În al doilea rând, luna septembrie 1991 aducea o schimbare majoră și în partea cealaltă a spectrului politic prin constituirea Convenției Democratice, ca materializare a strategiei opoziției unite promovată de partidele istorice, alături de alte formațiuni politico-civice. Nu în ultimul rând, având ca sursă migrația intraparlamentară, în Parlament au apărut noi grupuri politice, respectiv noi partide, deși nelegitimate de alegeri, precum PRM, PSM, PNL-AT etc. Reprobabil sub aspectul eticii politice, fenomenul a avut totuși rolul său pozitiv: „a redistribuit ponderea vectorilor politici mai aproape de exigența echilibrului sistemic atât de necesar democrației parlamentare.”³⁹

*

În principiu, alegerile de tip RP, precum cele parlamentare din 20 mai 1990, sunt apreciate pentru justetea lor, compoziția politică a adunării legislative astfel alese urmând cu fidelitate maximă opțiunile electorilor, comparativ cu orice alt sistem electoral majoritar sau mixt. În fapt, chiar „ideea reprezentării proporționale se sprijină pe căutarea unui sistem electoral mai just.”⁴⁰ Totuși, niciun sistem RP nu asigură proporționalitatea matematică între voturi și mandate, diferitele componente ale formulei electorale acționând în această direcție. Primele alegeri ale post-comunismului românesc nu au făcut excepție de la această regulă, deși cu diferențe semnificative între cele două Camere.

Întâi de toate, lipsa unui prag electoral de acces în Parlament ne sugerează că alegerile au avut un nivel redus al abaterii de la proporționalitatea matematică. Într-adevăr, cuantumul *voturilor irosite*, adică voturile alocate formațiunilor politice care nu au primit mandate, s-a situat la un nivel redus: 5,20% din totalul voturilor exprimate, calculat ca medie pentru cele două Camere, respectiv 4,55% pentru Adunarea Deputaților și 5,84% pentru Senat. Să remarcăm totuși ponderea superioară a voturilor irosite în cazul Senatului.

Discrepanța dintre cele două Camere este mult mai pregnant evidențiată de indicatorul *primei electorale*, adică al plusului de mandate de revine partidelor parlamentare, ca revers al *voturilor irosite*. Astfel, prima electorală pentru partidul câștigător al alegerilor a fost cvasi-inexistentă în cazul Adunării Deputaților (0,10%), dar a înregistrat o valoare de circa 100 de ori mai mare în cazul Senatului (9,45%).

38 Între Botswana (N=1,35) și Jamaica (N=1,62), cf. A. Lijphart, *op. cit.*, p. 85.

39 Voicu, *Pluripartidismul* 219.

40 P. Martin, *Sistemele*, 92.

În fine, *indicele disproportionalității*, calculat după formula propusă de Michael Gallagher⁴¹, ne oferă imaginea sintetică a justeței alegerilor. Cu o medie parlamentară de 4,17%, indicele G pentru 1990 conturează imaginea unui sistem electoral relativ disproportionalat, dar, din nou, diferențele dintre cele două Camere sunt importante. Dacă disproportia electorală a Adunării Deputaților este minoră – numai 1,01% –, în cazul Senatului nivelul indicatorului este de șapte ori mai mare, ajungând la 7,33%.

Cele două valori ale indicelui G pun în evidență efectele specifice ale mecanismelor electorale implicate în alegerea celor două Camere. Cum am arătat deja, numai formula electorală a Adunării Deputaților a asigurat transformarea voturilor în mandate prin combinarea nivelului local de repartizare a mandatelor cu cel național, asigurând astfel un nivel redus al disproportionalității electorale. Nivelul național a avut rolul de a compensa abaterile de la proporționalitate generate de nivelul locale. Lipsa celui de al doilea nivel geografic de repartizare a mandatelor în cazul Senatului a afectat puternic proporționalitatea alegerii acestei camere. În plus, disproportionalitatea Senatului a fost favorizată și de pragul electoral implicit mai ridicat aici, consecință a unei magnitudini medii scăzute – 2,90 mandate, față de magnitudinea medie de 9,66 mandate a Adunării Deputaților.

Practic, discrepanțele dintre Camere privind gradul disproportionalității electorale argumentează în favoarea ideii că, în ciuda apartenenței lor la familia scrutinelor de tip RP, mecanismele de atribuire a mandatelor reglementate de Decretul-lege nr. 92 au avut drept consecință instituirea a două moduri de scrutin distincte. În același sens pledează și discrepanțele de reprezentare, atât sub aspectul numeric, cât și sub aspectul ponderilor formațiunilor parlamentare. Adăugând că, începând cu alegerile parlamentare următoare, din 1992, modalitățile de alege a deputaților și senatorilor au fost unificate, avem un alt motiv pentru a vorbi de caracterul atipic al alegerilor din 1990.

*

Rezumând, scrutinul din 20 mai 1990 a fost cel care a inaugurat alegerea proporțională a parlamentarilor în postcomunismul românesc, ca și alegerea populară a președintelui republicii. Sub aspect tehnic, alegerile parlamentare s-au distins nu numai prin lipsa pragului electoral legal, dar și prin juxtapunerea a două modalități de repartizare a mandatelor: cu două niveluri geografice, în cazul deputaților, și cu un singur nivel, în cel al senatorilor. Au rezultat astfel diferențe semnificative între cele două Camere în ceea ce privește gradul disproportionalității electorale, după cum gradul de supraapreciere a primului partid a fost mult mai puternic în cazul Senatului. Sub aspect politic, alegerile, bazate pe cea mai mare participare populară din istoria postcomunismului românesc, au generat un parlament dezechilibrat, cu un format partidist de factură hegemonică. În fine, cum toate aceste elemente distinctive ale scrutinului din 20 mai 1990 aveau să rămână nepereche, putem vorbi despre caracterul atipic al alegerilor fondatoare.⁴²

41 M. Gallagher, „Proportionality, Disproportionality and Electoral Systems”, în *Electoral Studies* 10(1) (1991): 33-51.

42 Articolul reprezintă o variantă revizuită și adăugită a textului publicat în Al. Radu, *Politica între proporționalism și majoritarism. Alegeri și sistem electoral în România postcomunistă* (Iași: Institutul European, 2012), 75-92.

BIBLIOGRAFIE:

1. Angela Banciu, *Istoria vieții constituționale în România (1866-1991)* (București: Șansa, 1996).
2. Daniel Barbu, *Șapte teme de politică românească* (București: Antet, 1997).
3. Cristian Bocancea, *Meandrele democrației. Tranziția politică la români* (Iași: Polirom, 2002).
4. Petre Datculescu și Klaus Liepelt (editori), *Renașterea unei democrații. Alegerile din România de la 20 mai 1990* (București: IRSOP, 1991).
5. Domenico Fisichella, *Știința politică* (trad. în lb. română de Victor Moraru) (București: Polirom, 2007).
6. Michael Gallagher, „Proportionality, Disproportionality and Electoral Systems”, in *Electoral Studies* 10(1) (1991): 33-51.
7. Samuel P. Huntington, *Ordinea politică a societăților în schimbare*, (trad. în lb. română de H. Stamatin) (Iași: Polirom, 1996).
8. Arend Lijphart, *Modele ale democrației. Forme de guvernare în treizeci și șase de țări* (trad. de C. Constantinescu) (Iași: Polirom, 2000).
9. Pierre Martin, *Sistemele electorale și modurile de scrutin* (trad. în lb. română de M. N. Singer) (București: Monitorul Oficial, 1999).
10. Dan Pavel, Iulia Huiu, „Nu putem reuși decât împreună”. *O istorie analitică a Convenției Democratice 1989-2000* (Iași: Polirom, 2003).
11. Cristian Preda, *Partide și alegeri în România postcomunistă: 1989-2004* (București: Nemira, 2005).
12. Cristian Preda, Sorina Soare, *Regimul, partidele și sistemul politic din România* (București: Nemira, 2008).
13. Adrian Pop, *Tentația tranziției. O istorie a prăbușirii comunismului în Europa de Est*, (București: Corint, 2002).
14. Alexandru Radu, *Politica între proporționalism și majoritarism. Alegeri și sistem electoral în România postcomunistă* (Iași: Institutul European, 2012).
15. Alexandru Radu, Gheorghe Radu, Ioana Prumb, *Sistemul politic românesc, un sistem entropic?* (București: Tehnică, 1995).
16. Giovanni Sartori, *Parties and Party Systems. A Framework for Analysis* (Cambridge: Cambridge University Press, 1976).
17. Domnița Ștefănescu, *Cinci ani din istoria României* (București: Mașina de scris, 1995).
18. George Voicu, *Pluripartidismul. O teorie a democrației* (București: All, 1998).
19. Stelian Tănase, *Istoria căderii regimurilor comuniste. Miracolul revoluției* (București: Humanitas, 2009).
20. Vladimir Tismăneanu, *Reinventarea politicului. Europa Răsăriteană de la Stalin la Havel* (trad. în lb. română de Al. Vlad) (București: Polirom, 1997).
21. ****Partidele politice. Dicționar al partidelor și coalițiilor politice și al uniunilor etnice din România* (Rompres, 1991).
22. ****Monitorul Oficial al României*, numerele 1 și 9 din 1989, 27 și 81-82 din 1990.

ANEXA NR. 1
Rezultatele pe circumscripții electorale ale scrutinului
pentru Camera Deputaților din 1990
Procentul voturilor pentru partidul învingător
și numărul mandatelor obținute de partidele parlamentare

	<i>Circ. elect. Inr.mandate</i>	FSN	UDMR	PNL	PNT-cd	MER	PUNR	PDAR	PER	PScDR	PSDR	GDC	Alții
1	Alba	59,39%											
	7 mandate	4	1	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-
2	Arad	51,06%											
	7 mandate	4	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-
3	Argeș	77,88%											
	12 mandate	9	-	1	-	1	-	-	-	1	-	-	-
4	Bacău	77,69%											
	12 mandate	10	-	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-
5	Bihor	45,42%											
	14 mandate	5	3	1	1	-	1	1	-	1	-	-	1
6	Bistrița-N.	65,46%											
	5 mandate	4	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
7	Botoșani	86,79%											
	7 mandate	7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
8	Brașov	48,88%											
	13 mandate	6	1	1	1	1	1	-	1	-	1	-	-
9	Brăila	81,66%											
	6 mandate	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
10	Buzău	86,19%											
	8 mandate	8	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
11	Caraș-S.	67,57%											
	8 mandate	5	-	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-
12	Călărași	85,00%											
	5 mandate	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
13	Cluj	42,31%											
	13 mandate	5	3	1	1	-	3	-	-	-	-	-	-
14	Constanța	69,58%											
	13 mandate	8	-	1	-	-	-	3	-	-	-	-	1
15	Covasna		77,10%										
	4 mandate	1	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
16	Dâmbovița	79,48%											
	9 mandate	8	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
17	Dolj	75,32%											
	13 mandate	10	-	1	-	-	-	1	-	1	-	-	-
18	Galați	77,34%											
	11 mandate	9	-	1	-	1	-	1	-	-	-	-	-
19	Giurgiu	89,91%											
	4 mandate	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
20	Gorj	82,30%											
	5 mandate	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
21	Harghita		85,23%										
	6 mandate	1	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

22	Hunedoara 11 mandate	69,96%											
		6	1	1	1	1	-	-	1	-	-	-	-
23	Ialomița 4 mandate	85,91%											
		4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
24	Iași 14 mandate	73,82%											
		10	-	1	-	1	-	1	-	1	-	-	-
25	Maramureș 9 mandate	60,63%											
		6	1	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-
26	Mehedinți 7 mandate	79,56%											
		5	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
27	Mureș 10 mandate	41,96%											
		2	4	-	-	-	4	-	-	-	-	-	-
28	Neamț 10 mandate	80,64%											
		8	-	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-
29	Olt 8 mandate	86,54%											
		8	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
30	Prahova 17 mandate	66,29%											
		10	-	1	1	1	-	1	1	-	-	-	2
31	Satu Mare 6 mandate	41,73%											
		4	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
32	Sălaj 4 mandate	51,13%											
		3	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
33	Sibiu 11 mandate	46,23%											
		4	-	1	1	1	-	1	1	-	-	-	2
34	Suceava 12 mandate	76,19%											
		9	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	1
35	Teleorman 9 mandate	87,15%											
		8	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
36	Timiș 16 mandate	45,63%											
		6	1	2	1	1	-	-	1	-	-	1	3
37	Tulcea 5 mandate	80,38%											
		4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
38	Vaslui 7 mandate	86,10%											
		7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
39	Vâlcea 7 mandate	83,59%											
		6	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
40	Vrancea 6 mandate	80,95%											
		6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
41	București 42 mandate	61,16%											
		24	-	5	3	1	-	1	1	-	1	1	5

ANEXA NR. 2
Rezultatele pe circumscripții electorale ale scrutinului pentru Senat din 1990
Procentul voturilor pentru partidul învingător
și numărul mandatelor obținute de partidele parlamentare

	<i>Circ. elect/ nr. mandate</i>	FSN	UDMR	PNL	PNȚ-cd	MER	PUNR	PER	Indep.
1	Alba	68,87%							
	2 mandate	2	-	-	-	-	-	-	-
2	Arad	47,75%							
	3 mandate	2	1	-	-	-	-	-	-
3	Argeș	77,82%							
	3 mandate	3	-	-	-	-	-	-	-
4	Bacău	73,80%							
	3 mandate	3	-	-	-	-	-	-	-
5	Bihor	49,74%							
	3 mandate	2	1	-	-	-	-	-	-
6	Bistrița-N.	63,11%							
	2 mandate	2	-	-	-	-	-	-	-
7	Botoșani	89,06%							
	2 mandate	2	-	-	-	-	-	-	-
8	Brașov	54,91%							
	3 mandate	2	1	-	-	-	-	-	-
9	Brăila	81,75%							
	2 mandate	2	-	-	-	-	-	-	-
10	Buzău	90,34%							
	3 mandate	3	-	-	-	-	-	-	-
11	Caraș-S.	55,71%							
	2 mandate	2	-	-	-	-	-	-	1
12	Călărași	85,56%							
	2 mandate	2	-	-	-	-	-	-	-
13	Cluj	36,97%							
	3 mandate	1	1	-	-	-	1	-	-
14	Constanța	72,96%							
	3 mandate	2	-	1	-	-	-	-	-
15	Covasna		76,67%						
	2 mandate	-	2	-	-	-	-	-	-
16	Dâmbovița	81,12%							
	3 mandate	3	-	-	-	-	-	-	-
17	Dolj	75,18%							
	3 mandate	3	-	1	-	-	-	-	-
18	Galați	78,61%							
	3 mandate	2	-	1	-	-	-	-	-
19	Giurgiu	85,99%							
	2 mandate	2	-	-	-	-	-	-	-
20	Gorj	80,63%							
	2 mandate	2	-	-	-	-	-	-	-
21	Harghita		85,65%						
	2 mandate		2	-	-	-	-	-	-
22	Hunedoara	71,90%							
	3 mandate	2	-	1	-	-	-	-	-

	<i>Circ. elect/ nr. mandate</i>	FSN	UDMR	PNL	PNȚ-cd	MER	PUNR	PER	Indep.
23	Ialomița	85,30%							
	2 mandate	2	-	-	-	-	-	-	-
24	Iași	80,72%							
	4 mandate	3	-	1	-	-	-	-	-
25	Maramureș	62,58%							
	2 mandate	2	1	-	-	-	-	-	-
26	Mehedinți	77,62%							
	2 mandate	2	-	-	-	-	-	-	-
27	Mureș		42,51%						
	3 mandate	1	1	-	-	-	1	-	-
28	Neamț	83,12%							
	3 mandate	3	-	-	-	-	-	-	-
29	Olt	87,75%							
	3 mandate	3	-	-	-	-	-	-	-
30	Prahova	70,71%							
	4 mandate	3	-	1	-	-	-	-	-
31	Satu Mare	42,89%							
	2 mandate	1	1	-	-	-	-	-	-
32	Sălaj	55,75%							
	2 mandate	1	1	-	-	-	-	-	-
33	Sibiu	48,21%							
	3 mandate	2	-	1	-	-	-	-	-
34	Suceava	76,45%							
	3 mandate	3	-	-	-	-	-	-	-
35	Teleorman	85,60%							
	3 mandate	3	-	-	-	-	-	-	-
36	Timiș	46,45%							
	3 mandate	2	-	1	-	-	-	-	-
37	Tulcea	86,45%							
	2 mandate	2	-	-	-	-	-	-	-
38	Vaslui	86,19%							
	2 mandate	2	-	-	-	-	-	-	-
39	Vâlcea	82,17%							
	2 mandate	2	-	-	-	-	-	-	-
40	Vrancea	75,61%							
	2 mandate	2	-	-	-	-	-	-	-
41	București	60,24%							
	14 mandate	9		2	1	1	-	1	-